

Արդէն երկու խմբի համեմատութիւնից պարզ երեւում է, որ եղծուածները կատարուել են Հայոց և Աղուանից ակթոռների գահական իրաւունքների վերաբերեալ կէտերում իսկ թէ երբ է կատարուել այս եղծումը, այս մասին մի քանի խօսք:—Ինչպէս տեսանք Աղուանից պատմութեան՝ մինչև ցայսօր յայտնի օրինակների մէջ հնագոյնն է երկաթագիր օրինակը, գրուած Հայոց ՉԼԸ=1289 փրկչական թուականին, Կարբուս. Եովհաննու վանքում: Այս օրինակը ՌԾԻԾ=1676 թուականին նորոգուել է Զաքարիա սարկաւազ պատմագրի ձեռքով: Երկաթագիր պակաս թերթերի տեղ Զաքարիան լրացրել է բոլորագիր գրութեամբ: Զաքարիայի ձեռքով նորոգած թերթերը (ձեռագիր 351, 352, 362, 374—377) համապատասխանում են Պարիզի տպագրութեան հատոր I, երես 413—424, հատոր II երես 29—33 և 63—76, և Մոսկվայի տպ. 219-22, 246-249 և 269-278 երեսներին: Մեր բերած հատուածներից I և II-ը երկաթագիր 236ա և 359ը երեսներում են գտնուում: Իսկ III-ը գտնուում է Զաքարիայի նորոգած բոլորագիր 375ը. երեսում: Ուրեմն քերուել է ոչ միայն երկաթագիրը, այլ և Զաքարիայի բոլորագիր նորոգութիւնը: Հետեւաբար եղծումը կատարուել է 1676 թուականից, այն է Զաքարիայի նորոգութիւնից յետոյ: Այս ևս ապացուցուում է, որ առաջին խմբի եղծուածների նախկին խմբագրութիւնը ըստ ամենայնի նման է երկրորդ խմբի աւանդածին. մեծաւ մասամբ խոշորացուցով կարելի է վերականգնել նախնականը: Բայց ո՞ւմ ձեռքով է կատարուել՝ այս մասին այսչափ:—Հայոց ՌՄԺ=1761 թուականին՝ Եակոբ Շամախեցի կաթողիկոսը խիստ փափազանօք որոնում է մի ընտիր օրինակ Աղ. Պատմութիւն ձեռք բերելու, որպէս զի ընդօրինակել տայ իւր յիշատակի համար: Եայտնուում է որ Կարբուս Եովհաննու վանքում պահուում է մի ընտիր օրինակ յիշեալ պատմութեան: Կաթողիկոսի հրա-

մանով բերուում է այն Էջմիածին և յանձնուում է Ղունկիանոս դպրին ընդօրինակելու: Ղունկիանոսը ընդօրինակելիս զանազան սրբագրութիւններ է արել, երբեմն մի բան աւելցնելով, երբեմն էլ դուրս ձգելով՝ պակասեցնելով: Ղունկիանոսի այս սովորութեան մասին ապացոյցներ շատ ունինք ձեռքի տակ, թէ Աղուանից պատմութեան մէջ և թէ այլ ձեռագրերում: Ղունկիանոսը յաւելուածներ է արել և Ղազար Փարպեցու մէջ, ինչպէս յայտնում է մեզ այս մասին Մայր Աթոռիս բազմաշխատ միաբան Տ. Գալուստ Տէր Մկրտչեանը:

ԴՄ. Վ.

ՄԱՏԵՆԱԽՍՍՈՒԹԻՒՆ.

ԱԴԻՆԱՅԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԸ. «Թագաւոր ի տանէ Դաւթի». Պրոֆ. Դ. Հ. Ինգրայամ:—Թարգմ. ռուսերէնից Եովսէփ քահ. Տէր Պետրոսեանց. Թիֆլիս 1897:—Այս գիրքն առանձին ուշագրութեան արժանի է այն պատճառաւ, որ նորա բովանդակութիւն կազմող նիւթը շատ քիչ է արծարծուում դժբաղդաբար մեր զրականութեան մէջ և գրեթէ անմատչելի է հասարակութեան մի ստուար մասի համար: Զրիստոսի ժամանակակից մի Աղեքսանդրացի հարուստ հրէի երիտասարդ աղջիկ է ներկայացրած այստեղ, որ իւր ազգային—կրօնական կրթութիւնը կատարելագործելու համար Երուսաղէմ ուղարկուելով, նամականեր է զբւում այնտեղից հօրը և յայտնում իւր տէր պաւորութիւնները: Այսպէս՝ վիպական, հետաքրքրելի, զիւրմբունելի ոճով մէջ է բերուած աւետարանի ամբողջ պատմութիւնը, որչափ մեզ հասած աղբիւրները թոյլ են տալիս հեղինակին երեւակայելու, թէ մի ժամանակակից լսած և ըմբռնած կարող էր լինել այն:—Ձեռքի տակ չունենալով այս գրքի ոչ անգղիերէն բնագիրն և ոչ ռուսերէն օրինակը, մենք չենք կարող քննել, թէ որչափ ճշգրութեամբ է կատարուած հայերէն թարգմանու-

Թիւնը այսքանը կարելի է ասել միայն որ թէպէտ խորթ դարձուածներու մութ խօսքեր քիչ չեն պատահում թարգմանութեան լեզուն սահուն է այնու ամենայնիւ և հեշտութեամբ է կարգացուում Մեզ գրողեցնողն աւելի բուն գրուածքի արժանիքն ու թերութիւններն են — ճառեակ տարիներ առաջ «Քրիստոսի կեանք» անունով գրուածքներ յաճախ էին յայտնուում եւրոպական գրականութեան մէջ. մի քանիսը նոցանից աւետարանի գերբնական բնաւորութիւնը մերժում են սրամտութիւններով և աղբիւրների քննադատութեամբ ձեռք բերած փաստերով Փրկչական կեանքի հետ կապուած հրաշքները հերքել կամ իբրեւ բրնական եղելութիւններ ցոյց տալ աշխատում ինչպէս օր. Ռիւսանի Ծորառուսի Կայսի գրածները որոնք ժամանակին շատ մօքեր են յուզել հոգակ և մնայուն պատմական նշանակութիւն ստացել միւսները ինչպէս օր. Վայսի, Բայշլազի, Փարրարի և այլ նման շարադրութիւններ աշխատում են եղածը ինչպէս որ կայ պարզաբանել պատմական հետազոտութիւններով ճշդել և հաստատել և այդպէս մասնագէտների կամ հասարակութեան աւելի լայն շրջանների համար ուսումնասիրութեան առարկայ կամ հոգեւոր շինութեան միջոց դարձնել Սակայն փորձը ցոյց տուց շուտով որ ամենահմուտ ուղղամիտ ջրմեռանդն և տաղանդաւոր գիտնականներին անգամ չի յաջողուում պատմական չափի ենթարկել աշխարհի Փրկչի կեանքը կան կէտեր այդտեղ որոնք իրենց երկնաւոր վսեմութիւնը ուրեմն և ներքին ճշմարտութիւնը կորցնում են երբ հետաքրքիր մարդու ամեն ինչ տարրալուծող մատները դիպում են նոցա Պէտք էր ենթադրել որ բանաստեղծի երկնաթռուչ երեակայութիւնը աւելի յաջողութիւն կունենար այս գէպքում բայց դորա համար արտակարգ հանձար պէտք էր զուգորդուած հարկաւ մաքուր և ջերմ հաւատի հետ այն ևս ըստ մեզ աւետարանի այս կամ այն գիծը միայն վերարտադրելու և ոչ նորա բոլոր խորհուրդները թափանցելու քրիստոսի կեանքի բոլոր մանրամասնութիւնները նկարագրելու համար։ Աղբիւսի նամակներին հեղինակը այդպիսի արտակարգ հանձարի տէր անձն չէ և

նկարագրում է քրիստոսի ամբողջ կեանքը ուստի նորա գրուածքը գեղարուեստական տեսակէտից շատ և շատ թոյլ կողմեր ունի և զգալի կերպով ետ է մնում օր. «Բեն-Հուր» անունը կրող գրքից որ նոյնպէս քրիստոսի ժամանակին վերաբերեալ մի վէպ է շատ տարածուած և եւրոպական զանազան լեզուներով թարգմանուած որի հեղինակը սակայն խոհեմութիւն է ունեցել հարեանցի մի ակնարկ միայն ձգելու Փրկչի վերայ թէ և այդ գրքի բովանդակութեան կեդրոնն ու առաջնորդող գաղափարը կրկին Նորա յայտնութեան հետ կապ ունեցող հրաշալիքն են կազմում։ Ուստի այն տպաւորութիւնը ինչ որ մենք ունեցել ենք «Բեն-Հուր»-ի այդ մասերը միայն կարգալիս այսինքն որ հեղինակի գրելը գէժ է ընկնում նորա երեակայութեան աղեղը ուժից վեր և անբնական կերպով է լարուում երբ հանդէս պէտք է բերել Փրկչին իւր չնաշխարհիկ անձնաւորութեամբ ստանում ենք այստեղ գրեթէ ամեն մի քայլափոխում Պէտք է ասել որ այդ գրքի մէջ շատ կան նաեւ լաւ յաջողուած կտորներ ամբողջն առ հասարակ թեթեւութեամբ և հետաքրքրութեամբ է կտրգացուում հեղինակի պարզ հաւատն ու անկեղծ ոգեւորութիւնը շատ արգելքների յաղթում են Բայց ինչպէս երևում է նա մասնագիտօրէն չի ուսումնասիրել ու Գիրքը կամ գոնէ չի կամեցել օգուտ քաղել արդի քննադատութեան արդիւնքներից Ըստ մեզ խոշոր սխալ էր նորա կողմից Յովհաննու աւետարանը իւր նկարագրութեանց մեծագոյն մասի համար իբրեւ հիմք ծառայեցնել փոխանակ միւս աւետարանների. աստուածաբան աւետարանչի տեսական պատկերները կենդանի և շօշափելի կացուցանել նորանից շատ աւելի զօրեղին ևս դժուար կ'յաջողէր իսկ գեղարուեստական կողմից ճաշակի պակասութիւն է ցոյց տալիս օրինակի համար կարծում ենք հրաշքների չափից աւելի կուտակում մանաւանդ այնպիսի հրաշքների որպիսին է մեռեալին յարութիւն տալը երկու անգամ իւր հերոսուհուն յարութեան դէպքի ականատես դարձնելու ամենեւին հարկ չկար մի անգամ ևս բաւական էր նորան ամենամեծ հիացման մէջ դնելու համար — Բայց այսպիսի թերութիւններ գուցէ նոքա են

միայն նկատում, որոնք ամեն օր գործ ունին ս. Գրքի հետ. մեծամասնութեան համար Այդինայի նամակները հետաքրքրական և խիստ օգտակար ընթերցանութեան նիւթ կարող են լինել:

Կ. Վ.

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՌՈՒՍԵՐԷՆԻ ՌԻՍՈՒՄՆ.

Եթէ մեր բոլոր պարբերական թերթերի մէջ՝ գէթ տասն օրուայ համարներում՝ ուշի ուշով կարգաք թարգմանուած հեռագիրները և կարգացածը համեմատեք ռուսերէն բնագրի հետ, որտեղից նոքա թարգմանուում են, դուք կը սարսափիք այն խրթին և խժական թարգմանութիւններից: Մենք համոզուած ենք, որ խմբագրութիւնները իրանց սուղ միջոցներից ոչինչ չեն խնայում, որպէս զի աւելի յաջողակ թարգմանութիւններ ունենան, բայց չեն գտնում՝ աւելի հմուտ թարգմանիչներ: Թերեւս առարկեն, թէ լաւ թարգմանի համար հեռագիր փոխադրել մանր գործ է. նա կը գերադասէ աւելի արդիւնաւոր աշխատութեամբ զբաղուել: Այն ժամանակ մի ակնարկ ձգենք վերջին տասը տարուայ մեր թարգմանական գրքերի վերայ, որոնցից առաւելագէս կազմուած է մեր զբաղանութիւնը. միթէ կարող էք երեք կամ երկու անուն տալ, որ նոքայից միջոցում հանդիսացած լինին որպէս զբաղանական արժէք ունեցող թարգմանիչներ: Ծոյն իսկ մեր ինքնուրոյն նշանաւոր հեղինակներն սկսել են, իրանց անարատ մաքուր լեզուի մէջ, խառնել

անհարազատ տարերք, չէնց նորերս, երբ մի պատկառելի վիպասանից հարցուցին, թէ ի՞նչպէս են տարածուում իւր վիպասանութիւնները, նա պատասխանեց. «Ոչինչ, լաւ...» Բայց որքան զարմացած մնաց նա ինքը, որ քաջ ռուսերէն խօսող չլինելով հանգերձ՝ այդ ժամանակ „ничего, хорошо“ բառերի ազդեցութեան ներքոյ է եղել: Նա ամենայն ազնուութեամբ խոստովանեց, թէ «ոչինչ, լաւ» դարձուածը բնաւ հայերէն չէ և չի կարող նշանակել—«փառք Աստուծոյ, լաւ է ծախուում»: Այս մտէք մեր գրագէտների շրջանը, խմբագրատունը կամ ուսուցչական խորհուրդը, էլ չենք ասում հոգաբարձական ժողովը, և կէս ժամի չափ լսեցէք այն տեղի բարբառը: Դուք կը նկատեք մի զարմանալի երևոյթ. ամենից աւելի տկար հայկաբանը՝ ամենից աւելի ազդեցութիւն է գործում մնացած խօսողների վերայ, և նոյն իսկ հայկաբանների վերայ, այնպէս որ սոքա յանգէտս նորանից ներշնչուած, սկսում են «ոչինչ, լաւ» դարձուածքները իրանց հեղինակութեամբ սրբազործել, շարունակ գործ ածել և ուրիշներին էլ գործ ածել տալ: Եթէ մեծ վիպասանը և լուսամիտ գրագէտները այսպէս են, ի՞նչ զարմանալի բան է, որ մեր աշակերտները ռուսերէն խօսելիս՝ հայերէն են մտածում և հայերէն խօսելիս ռուսերէն են մտածում. այսինքն երկու լեզուից ոչ մէկին տիրապետած չեն լինում:

Այս հասանքը, որ զալիս է լրագրութիւնից, զբաղանութիւնից, հեղինակներից և գիտակ շրջաններից, ոչ մի ուժով կարելի չէ դադարեցնել. դա իբր տարբերների անդիմադրելի մրրիկ՝ պէտք է անցնի մեր նորարոգը լեզուի զլխով, իսկ ապա պէտք է տեսնենք, թէ իւր յետեւից ինչ աւերումներ է թողել: Մեր լեզուն տագնապի մէջ է, նա մի ինչ որ բնական փոփոխութեան է ենթարկվում և միայն ժամանակը ցոյց կը տայ, թէ արդեօք նա որպէս փիւնիկ նորոգ կը ծնուի: Թէ օտարի ցնցոտիները հազին՝ իսպառ անդօր կը հանդիսանայ նոր մշտքերի արտայայտիչ դառնալու համար: Այլ անշուշտ միայն յիշեալ բնական յեղափոխութիւնը չէ, որ այսպիսի աւերումներ է գոր-